

PUSZTAY JÁNOS

VÉGVÁRAK*

Balázs Géza a *Vasi Szemle* idei 2. számában érdekes tanulmányt közölt,¹ amelyben összevetette és összekapcsolta – nem csak tematikusan, hanem a kezdőbetűk azonossága révén is – Széphalmot és Szombathelyt, Kazinczyt és Kresznericset. A két település azért is összevethető egymással, mert mindkettőt nevezték magyar Weimarnak is. Az ország – legalábbis a mai Magyarország – e két szinte végpontjának, illetve a nyugati és az északkeleti régióknak az összekapcsolása másokat is megihletett, így például Keresztury Dezsőt, aki így írt egy versében:

*Van egy régi dunántuli
s felső-vidéki szép szövetség:
szegénylegények s főuri
sarjak egyként erősítették:
volt Csurgó és Sárospatak,
Keszthely Széphalmot várta csak,
hogy okosságuk egyesítsék.
Legyen ma is
jó, ne hamis
magyar érdekegyesítés!*

Közel fél évtizede már, hogy a *Zempléni Múzsában* arról írtam, hogyan lehetne újra felvirágoztatni – akut társadalmi igényeket kiszolgálva – a Bodrog-parti Athént,² ahogyan Sárospatakot szokás volt nevezni, s amitől a város szellemi értelemben nagyon megszire távolodott. És jó két és fél évtizede, amióta itthon vagyok, s amikor még aktívan vehettem részt Szombathely s rajta keresztül talán a régió szellemi életének alakításában, nem egy tanulmányban, előadásban, könyvben igyekeztem kijelölni a fejlődés/fejlesztés általam kívánatosnak tartott irányát. Hogy milyen eredménnyel, azt – félek tőle – a jövő sem tudja megmutatni. Amíg az ún. szombathelyi modell, ti. a felsőoktatás átalakításának, fejlesztésének modellje, több főiskola számára bevallottan mintául, követendő útként szolgált

* Az V. Józsa Péter Művelődésszemiotikai Szimpóziumon (Szombathely és Nagyrákos, 2017. június 2–3.) elhangzott előadás. (A szerk.)

1 Párhuzamos életutak – *Vasi Szemle*, LXXI/2:131–135, 2017.

2 A végek dicsérete – *Zempléni Múzsá*, XIV/4:95–97. 2014 tél, Sárospatak

eredményesen, az itthon – a *nemo propheta in patria sua* mondást igazolva – hamis lózungok hangoztatásával az utóbbi két évtizedben szétverendő, nem kívánatos elképzelésnek bizonyult. Látom, mióta magam is a végeken élek és dolgozom, a közös sorsot, az ország e két egymástól távol eső, és egyaránt végvári helyzetben lévő régiójának közös sorsát.

A végeken élni azt jelenti, lemondunk arról, hogy az élet sűrűjében legyünk. Ám a végeken élni az alkotó ember számára egyszersmind kihívás, lehetőség az elmélyült munkára. S a törekvő ember megteremtheti a végeken is a maga területén az élet sűrűjét, hogy bebizonyítsa Balassi igazát:

*Vitézek, mi lehet
e széles föld felett
szébb dolog az végeknél...*

Hársfaillatú utcák, repkénybefutotta házak... Messziről – Illyéssel szólva: magasról – nézve ilyen nekem Patak, tele romantikus képzetekkel, a fényes múlttal, az abból idealizált állapottal, s nem veszem észre a – szellemi és fizikai – kátyúkat, melyek tengely- és hittörően képesek visszarántani a valóságba.

Szűkebb pátriámat egyelőre nem tudom messziről nézni, bár a pátria megtesz mindent annak érdekében, hogy előbb-utóbb messziről tekinthessek rá. Középről nézve viszont nem a léleknek kedves idealizált, hanem a nem mindig kedvező képet – és jövőt – mutató valóságot fogja be az ész.

Így gondolkodom, s talán valamennyien így gondolkodunk a nagy hazáról is, például ha külföldön vagyunk. A vágyak színes képei elnyomják a sötét valóságot, megszépülnek viszonyaink, s az itthon sokszor méltán leszólt haza a távolból megszépülve könnyet is csal a szembe. Szükségünk van ideákra, az idealizált valóságra is szükségünk van, hogy tudjunk a belőle fakadó hitből, erőből építkezni.

Megvan-e ez a hit, megvan-e ez az erő? Aki távol él, abban talán megvan, mert nem húzza-rántja vissza a napi küszködés, a sok apró öröm és a még több súlyos gond, ami elhomályosítja a látást, ami nem engedi szabadon szárnyalni a szellemet.

A KIS HAZÁK

A nagy haza sok kis hazából áll. A végeken a kis hazák – amputált és rosszul összenőtt-összenövesztett megyék. A több részre szakadt országban, ahol a központ és a periféria egymástól beláthatatlan messzeségben van, a kis hazák esélye az önszerveződés. Nem a mannavárás. A kis hazákat szellemi központok köré kell szervezni. A múlt dicsőségéből élő, ma már gyakran tetszhalott intézmények feltámasztásával, a sok kis haza szellemi központjainak újraélesztésével.

Minden tíz falu építsen... – Minden kis haza építse meg a művelődés, a tudás templomait, s ahol azok már megvannak, tartsa meg őket, hogy szolgálhassák a kis hazát.

A kis hazák körei, a kis közösségek kezdeményezői előbb-utóbb összeérnek. Az állam a sok helyi érdek és érték eredője. S ne feledjük, végek nélkül nincs központ sem. A periféria esélye éppen abban van, ami eddig a hátránya volt: a központtól távoli határmentiségben. A határon átnyúló kapcsolatok lehetőséget kínálnak a gazdaságban épp úgy, mint

az oktatásban és a kultúrában. Ezáltal felértékelődik a kis haza, erősödik önbecsülése, s hozzájárul a nemzetek, országok, egyszersmind az elszakított nemzetrészek közötti kapcsolatok nem csupán deklarált, hanem tényleges erősítéséhez.

Egyre-másra jelennek meg a helyi pénzek, a helyi összefogás materializálódó jeleként. Sok helyi pénzre van szükség – esetleg csak átvitt értelemben, sok helyi értékre – a kultúrában, a művelődésben, s ez ki fog hatni a gazdaságra is. Az összefüggés fordítva nem biztos, hogy igaz.

A SZOLGÁLAT

Megvan-e a szolgálatba vetett hit, megvan-e a szolgálathoz szükséges erő? Nem szavakban, mert azokban bővelkedünk, de elképzelésekben és főként tettekben. Az értelmiségre, a helyiekre és az elvándoroltakra, akik oly büszkék gyökereikre, vár a feladat. Zemplén esetében nem az összetákolt megye távoli székhelye, nem az egyetemmé vált főiskola, Eger fogja megoldani a zempléni gondokat. A kezdeményezésnek helyben kell megszületnie, s azt helyben is kell – minden mozdítható szellemi és anyagi erő összefogásával – megoldani.

A feladat a helyzetfelméréssel kezdődik. A zempléni kis haza súlyos gondja a kilátástalanság vagy annak érzése, a cigánykérdés, a nagyfokú elvándorlás, a passzivitás. Mit tesz a szellemi központ e gondok megszüntetéséért? Vannak-e olyan programok, amelyek csábító perspektívát kínálnak a fiataloknak, az értelmiségnek, az elitnek? Mert csak az elit képes megteremteni a felemelkedés szellemi és – közvetve – anyagi kereteit. Vannak-e olyan programok, amelyek megoldhatják a létszámában egyre gyarapodó cigányság társadalmi integrációját?

A keretek – két, egy állami és egy egyházi felsőoktatási intézmény révén – elvileg megvannak, de azokat tartalommal kell megtölteni. Hogy milyen tartalommal, arra egy, a *Zempléni Múzsában* néhány éve megjelent írásomban tettem javaslatot.³ Nem biztos, hogy ez az egyedül üdvözítő megoldás, de talán jó lehetőség arra, hogy felelősök, érintettek, a kis hazáért aggódó és azért tenni akaró és képes szellemek elgondolkodjanak.

Az ország másik végében, azaz az itt nálunk lévő végvár helyzete sem rózsás, bár messziről akár irigylésre méltónak is tűnhet. A gazdasági mutatók kedvezőnek látszanak, gyakorlatilag nincs munkanélküliség, a megyék közt az élvonalban van a GDP alapján, van felsőoktatási intézménye, amelynek sorsa, mondhatjuk akár hanyattatásnak is, azonban megérne külön egy misét (remélem, nem gyászmisét). Ám ott vannak a valóság riasztó számai is: mind Szombathely, mind Vas megye, amelyik amúgy is az ország egyik legkisebb közigazgatási egysége, előregedik, lakossága a népességfogyás országos átlagánál is nagyobb arányban csökken. Gondot okoz a nagyfokú külföldi munkavállalás – a „sógorok” közelsége miatt elsősorban Ausztriában keresik sokan a boldogulásukat, egyre több gyermek tanul – akár napi ingázást is vállalva – Burgenland iskoláiban, akiknek a nagy része Ausztriában fogja folytatni felsőfokú tanulmányait, vagy áll majd munkába. Akik meg idehaza tanulnak tovább, azok nem Szombathelyen teszik ezt, hanem elmennek az ország vonzóbb egyetemeire, egyetemi városaiba, s jelentős részük, elsősorban az elit, ott is marad.

3 Tudásalapú társadalom – alulról építve – *Zempléni Múzsá*, XIV/1:38–41, 2014.

Hogy hogyan lehetne az itt élők számára megtartóbbá, a másutt élőknek pedig vonzóbbá tenni ezt a kis hazát – a magaskultúra, főként a felsőoktatás és a kutatás szemszögéből –, szintén fogalmazódtak meg javaslatok, amelyeket azonban a mindenkori intézményi vezetés vita nélkül lesöpört az asztalról. Most az a mézesmadzag, hogy az ELTE-hez való csatlakozás megoldja a problémákat, miközben egyetlen új innovatív, egyszersmind csábító program sem készült. Ellenkezőleg, főleg a bölcsész területen oly mértékű leépítést hajtottak végre, hogy már nincs egyetlen egyetemi tanár sem a bölcsészkar romjain, de habilitált szakemberből is csak egy vagy kettő maradt. Ilyen körülmények között Szombathely nem tud partnere lenni az ELTE-nek, ezt az ELTE sem engedheti meg magának. Tartok tőle, hogy ez a ma még ízletesnek vélt mézesmadzag meg fog akadni az intézmény és így a város torkán.

ÁLMODÓVÁR

Mindkét végvár sajátossága, hogy az országon belül elfoglalt periférikus helyzete ellenére kedvező a fekvése, mivel karnyújtásnyira van tőlük több ország is. Északkeleten Szlovákia, de akár Lengyelország is, továbbá Kárpátalja és a Partium, Erdély. A nyugati végvár szomszédságában van a felsőoktatási szempontból hátrányos helyzetű Burgenland, de közel van Szlovénia, és Horvátország sincs túl távol. Szinte magától adódik a lehetőség nemzetközi felsőoktatási hálózatok, közös oktatási-kutatási programok kidolgozására és megvalósítására.

Mindkét végvárnak mindenképp az országhatárokon átnyúló régió igényeit kell kiszolgáltatni, továbbá országos és nemzetközi vonatkozásban a régió jellegzetességeiből fakadó általános érvényű és egyedi kérdéseit ismerő szakembereket kell Magyarországra és – nemzetközi együttműködésben – a környező országok számára képeznie.

Nevezhetnénk e programokat *Areális/regionális tanulmányoknak*, kihasználva a két végvár kedvező fekvését. Ezen belül

- határon túli magyarok kérdésköre;
- magyarországi nemzetiségek és vallási kisebbségek (pl. ruszinok, görögkatolikusok egyfelől, szlovénok, horvátok, németek másfelől)
- Közép-Európa-tanulmányok (V4-program + Kárpátalja, Erdély egyfelől, V4-program + Szlovénia, Horvátország, Ausztria másfelől)
- a régió nyelveinek (szlovák, ruszin, ukrán, román, cigány egyfelől, horvát, szlovén, német másfelől, valamint a magyar mint idegen nyelv) és kultúráinak tanítása – akár videokonferencia-módszerrel (ehhez a módszertani-technikai feltételek ki vannak dolgozva).

Egy végvári felsőoktatási intézménynek – besorolásától függetlenül – vállalnia kell a helyi igények kielégítését is. Ennek érdekében különböző szintű és tematikájú továbbképzéseket, akár félfelsőfokú képzést is indítania kell a helyi igényeknek megfelelően.

Magyarország messze el van maradva a nyugat-európai, főként a skandináv államoktól a felnőttképzés, s főként a pusztán érdeklődésből, önbecsülésből, különösebb érdekeltiségtől független továbbképzés tekintetében. Márpedig egészséges társadalmat csak művelt, magukat belső igényből fakadóan folytonosan képző állampolgárokkal lehet építeni. Különösen a többnyire ingerszegény végeken van erre szükség. Ezt javasoltam Sárospatak-

nak, s ennek érdekében hoztam létre a Genius Savariensis Szabadegyetemet Szombathelyen, amelynek jelentőségét a helyi politika nem érti és nem értékeli. Kudarcként élem meg, hogy ennek az egész megyére kiterjesztendő hálózatához nem kaptam meg a szükséges szervezeti támogatást. Idealista elképzelésem az volt, hogy az egy megyében elindított szabadegyetemi program kiterjeszhető a több megyét magában foglaló régióra, majd a régió mintául szolgálhatna más régiók számára is, s végső soron be lehetne hálózni az egész országot. Persze, ehhez partnerek kellenének mind a szakemberek, mind a politikusok részéről.

Úgy látom, ha az ilyen vagy ehhez hasonló fejlesztések elmaradnak, s a meglévő intézmények tovább tapicskolnak a langyosban, megfeledkezve arról, hogy a langyos előbb-utóbb kihűl, a végvári, vidéki lét provincializmusba süllyed, ami előbb az intézmény és munkatársai számára jelent halálos ítéletet, hosszabb távon pedig az egész régiónak.